

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

4 ЖИЛД, 4 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 4, НОМЕР 4

LOOK TO THE PAST

VOLUME 4, ISSUE 4

ТОШКЕНТ-2021

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали тахририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Зияева Доно Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдишвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат
университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Россия ФА, Санкт-Петербург
Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Доғистон мустақил университети

Иноятлова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)

Талапов Бахриддин Алижанович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Одилов Абзор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори
(PhD)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Фирюза Мухитдинова, ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ: ТАРИХИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАҲЛИЛИ.....	4
2. Дармонжон Курязова, ЧЕТ ДАВЛАТЛАРДА АРХЕОЛОГИЯ ЁДГОРЛИКЛАРИНИ МУЗЕЙЛАШТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАРИ.....	13
3. Шухрат Алламуратов, БУХОРО АМИРЛИГИНГ АМУДАРЁ СУВ ЙЎЛИ ВА КЕЧУВЛАРИ ОРҚАЛИ САВДО МУНОСАБАТЛАРИ.....	21
4. Bekjon Ismoilov, JAMOAT FONDLARINING AHOLINI IJTIMOIY HIMOYA QILISHDA TUTGAN O‘RNI.....	28
5. Отабек Махмудов, ТОЛЕДО МАКТАБИ – АФСОНА ЁКИ ҲАҚИҚАТ: Ҳ.Ц.САНТОЙО ВА А.КАЛАШНИКОВГА РАДДИЯЛАР.....	38
6. Бунёд Носиров, СОВЕТ ДАВРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА УМУМИЙ ОВҚАТЛАНИШ ТИЗИМИ ФАОЛИЯТИ ХУСУСИДА.....	49
7. Оксана Раҳманқулова, ЎЗБЕКИСТОН ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАРИ ТАЪЛИМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ЎРНИ.....	56
8. Наргиза Сейтимбетова, ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ТУРКМАН МИЛЛИЙ МАДАНИЙ МАРКАЗИ.....	61
9. Файзулла Толипов, ЎЗБЕКИСТОНДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИКНИНГ ИНВЕСТИЦИЯВИЙ АСОСИ ВА РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ (Тарихий таҳлил).....	68
10. Рустам Шукуров, ЗАМОНАВИЙ РОССИЯ ТАРИХШУНОСЛИГИДА БУХОРО АМИРЛИГИ ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	75
11. Муҳаббат Ҳамидова, XIX АСР ОХИРИ – XXI АСР БОШЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОН МЕЪМОРИЙ ЁДГОРЛИКЛАРИНИ ЎРГАНИШГА БЎЛГАН МУНОСАБАТ ТАРИХИДАН.....	81
12. Шохиста Ҳамроқулова, БИЛИНГВАЛ ТАЪЛИМ – ҚОЗОҒИСТОНДАГИ ЎЗБЕК МАКТАБЛАРИДА.....	92

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Мухаббат Самандаровна Ҳамидова,
Ўзбекистон Миллий Университети
Тарих факультети доценти
hamidova.2002@mail.ru

XIX АСР ОХИРИ – XXI АСР БОШЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОН МЕЪМОРИЙ ЁДГОРЛИКЛАРИНИ ЎРГАНИШГА БЎЛГАН МУНОСАБАТ ТАРИХИДАН

For citation: Mukhabbat S.Khamidova, FROM THE HISTORY OF THE ATTITUDE TO THE STUDY OF ARCHITECTURAL MONUMENTS OF UZBEKISTAN IN THE LATE XIX AND EARLY XXI CENTURIES. Look to the past. 2021, vol. 4, issue 4, pp.81-91

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2021-4-11>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақола Ўзбекистон меъморий ёдгорликларининг ўрганилиш тарихини ёритишга бағишланган. Бунда асосан, XIX аср охири – XXI аср бошларида ўзбек халқи миллий меъморий меросини ўрганишга турли даврларда бўлган муносабат масаласи ёритиб берилган. Яъни, мақолада Ўзбекистон меъморий ёдгорликларининг Россия империяси мустамлакачилиги, совет ҳокимияти ва мамлакатимизнинг мустақиллик йилларида тадқиқ этилишига доир ёндашувларни қиёсий ўрганиш натижасида билдирилган фикр-мулоҳазалар акс этган.

Калит сўзлар: Ўзбекистон меъморий мероси, миллий меъморчилик, тарихий ёдгорликлар, Россия империяси мустамлакачилиги, совет ҳукумати, мустақиллик йиллари, муносабат, ёндашув, тадқиқот усуллари.

Мухаббат Самандаровна Ҳамидова,
Доцент исторического факультета Национального
университета Узбекистана
hamidova.2002@mail.ru

ИЗ ИСТОРИИ ОТНОШЕНИЯ К ИЗУЧЕНИЮ АРХИТЕКТУРНЫХ ПАМЯТНИКОВ УЗБЕКИСТАНА В КОНЦЕ XIX И НАЧАЛЕ XXI ВЕКОВ

АННОТАЦИЯ

Эта статья посвящена истории изучения архитектурных памятников Узбекистана. В нем акцентируется внимание на отношении узбекского народа к изучению национального архитектурного наследия разных периодов конца XIX - начала XXI веков. Иными словами, в статье отражены взгляды, высказанные в результате сравнительного исследования подходов к изучению архитектурных памятников Узбекистана в колониальный период Российской империи, советского режима и годы независимости нашей страны.

Ключевые слова: архитектурное наследие Узбекистана, национальная архитектура, исторические памятники, колониализм Российской империи, советская власть, годы независимости, взгляды, подходы, методы исследования.

Mukhabbat S.Khamidova

Associate Professor of the Faculty of History
of the National University of Uzbekistan
hamidova.2002@mail.ru

FROM THE HISTORY OF THE ATTITUDE TO THE STUDY OF ARCHITECTURAL MONUMENTS OF UZBEKISTAN IN THE LATE XIX AND EARLY XXI CENTURIES

ABSTRACT

This article is devoted to the history of the study of architectural monuments of Uzbekistan. It focuses on the attitude of the Uzbek people to the study of the national architectural heritage of the late XIX - early XXI centuries. In other words, the article reflects the views expressed as a result of a comparative study of approaches to the study of architectural monuments of Uzbekistan in the colonial period of the Russian Empire, the Soviet regime and the years of independence.

Index Terms: Architectural heritage of Uzbekistan, national architecture, historical monuments, colonialism of the Russian Empire, the Soviet government, the years of independence, attitudes, approaches, research methods.

1. Долзарблиги:

Дунё халқлари моддий маданиятининг ажралмас қисми ҳисобланган меъморчилик санъати намуналари инсоният тарихидан сўзловчи бетакрор тарихий манбалар сирасига киради. Жамият аъзоларининг уларга бўлган эҳтиёжи ҳеч бир даврда камаймаган, аксинча ортиб борган. Турли даврларда яратилган иншоотлар ҳоҳ у оддий услубдаги турар жойлар ва ёки мураккаб меъморий лойиҳалаш асосида қурилган жамоатчилик бинолари бўлсин барчаси ўзига хос тарихга эга. Бетакрор услуб ва анъаналар асосида бунёд этилган ушбу меъморий ёдгорликлар дунё халқлари тарихига доир бебаҳо тарихий далилларни тадқим этиши билан эътиборга моликдир. Мутахассис олимларнинг фикрига кўра, “Тарихий меъморий ёдгорликлар мисолида ажойиботларга бой дунёнинг инсон кўли билан яратилган жарангдор тош китобини кўриш мумкин”[1]. “Меъморчилик ҳам дунё солномасидир. Тарихни сўзловчи ҳикоя ва қўшиқлар тинганда, у тилга киради. Меъморий обидалар ҳам гапиради, аммо уни ҳар ким ва доим ҳам тушунолмади. Баъзан эса у рад этилади”[2]. Тарихий меъморий ёдгорликларни қўлёзма манбалар билан қиёсий ўрганиш дунё халқлари маданияти тарихига оид масалаларни ҳар томонлама ёритиб беришда ижобий самара беради. Шу сабабли уларни ўрганишга бўлган қизиқиш асрлар давомида нафақат тарихчи олимлар, балки, археолог, этнограф, санъатшунос, архитектура тарихи мутахассис олимлари эътиборини тортиб келаётган долзарб мавзулардан бири ҳисбланади.

2. Методлар:

Мақола тарихий методлар – тарихийлик, қиёсий таҳлил, тизимлаштириш, ҳолислик тамойиллари асосида ёритилган бўлиб, унда XIX аср охири – XXI аср бошларида Ўзбекистон меъморий ёдгорликлари ўрганишга бўлган муносабат таҳлил қилинган.

3. Тадқиқот натижалари:

Ўзбекистон меъморий ёдгорликлари ҳам дунё халқлари меъморий меросининг ажралмас қисмидир. Улар асрлар давомида шаклланган назарий билимлар ва моҳир уста-меъморлар тажрибасида синалган мукамал меъморий усуллар асосида бунёд этилгани шубҳасиз. Ушбу меъморий мероснинг ўрганишга ўтган даврлар мобайнида турлича муносабат билдирилган. Бу борадаги тадқиқотларни амалга оширишда мавзунини ўрганилишига доир ёндашувлар ҳамда тадқиқот усуллари аниқлаштириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Маълумки, XIX аср охири – XXI аср бошларида Ўрта Осиё, шу жумладан, Ўзбекистон ҳудудида бир-биридан кескин фарқланган учта сиёсий тузум ҳукмронлик қилган. Булар:

- Россия империяси мустамлакаси бошқаруви даври (1867 – 1917 йиллар);
- совет ҳокимияти ҳукмронлиги даври (1917 – 1991 йиллар);
- мустақиллик даври (1991 йилдан кейинги давр).

Ушбу тарихий даврларда Ўзбекистон маданий бойликлари, шу жумладан, миллий меъморчилик намуналарини ўрганишга ҳукмрон тузумлар сиёсатидан келиб чиққан ҳолда, турлича муносабат билдирилган.

Маълумки, XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошларида Ўрта Осиё ҳудудининг маълум қисми Россия империяси мустамлакасига айлантирилган эди. Ушбу даврда мустамлака ўлкалар халқлари тарихий-маданий меросини ўрганишда асосан салбий муносабат кузатилади. Ушбу даврда маҳаллий халқлар маданий бойликлари ва табиий ресурсларининг аксарият қисми Россия ҳукумати иқтисодий салоҳиятини ошириш, ҳукумат хазиналарини тўлдириш мақсадида марказга ташиб кетилган. Мавзуга доир манбалар мазкур даврда марказий ҳукумат томонидан мустамлака халқлар моддий-маданий бойликларини ўрганишда қуйидаги икки йўналиш кўзга ташланганини кўрсатади.

Биринчи йўналиш – мустамлака маъмурияти томонидан маҳаллий халқлар тарихий-маданий меросига нисбатан беписандлик билан қараш сиёсати тариафдорлари фаолияти. Улар марказий ҳукумат кўрсатмаларига кўра, Туркистон ўлкаси бой маданий меросини талон-тарож қилиш, вайрон этиш йўлидан борган. Талон-тарож ишлари XIX асрнинг сўнгги чораги – XX аср бошларида авжига чиққанини кўриш мумкин. Бунинг натижасида тарихий ёдгорликларнинг кўпчилиги аянчли аҳволга келиб қолган. Шу ўринда маҳаллий халқлар маданий бойликларига бефарқ бўлмаган рус шарқшунос олимларининг миллий меъморий ёдгорликларни муҳофаза қилиш борасида марказий ҳукуматга билдирилган таклифларга кескин рад жавобини олганини мисол қилиб кўрсатиш мумкин. Хусусан, Туркистон генерал-губернатори бу таклифга “... улар (Туркистон меъморий ёдгорликлари) қанчалик тез емирилса, Рус ҳукумати учун шунчалик яхши”[3], деган жавобини ёдга олиш ўринлидир. Ушбу даврда маҳаллий аҳоли томонидан яратилган ноёб қўлёзма асарлар ҳамда турли-туман моддий маданият ёдгорликлари марказга ташиб кетила бошланган. Тарихий ҳужжатларда келтирилишича, Туркистон ҳудудининг Россия ҳукумати мустамлакасига айлантирилган қисмида жойлашган тарихий меъморий ёдгорликларни ўрганишда эҳтиётсизлик билан қилинган муносабат кузатилган. Мустамлака маъмурлари буйруғи билан ўрганилган ёдгорликлардан топилган моддий манбалар: хон саройи ички безаклари (қимматбаҳо қандиллар, хон тахти, хазинаси), меъморий ёдгорликларнинг баъзи қисмлари (нақшинкор эшик-деразалар, девор, шифт, пол қоплама безаклари) кўчириб олиб кетилганилиги хусусида маълумотлар мавжуд[4]. Туркистон ҳудудида ўз тадқиқотларини амалга оширган махсус экспедиция вакиллари томонидан яратилган архив ҳужжатларда маҳаллий халқлар тарихий-маданий меросини ўрганишга нисбатан ноҳолис муносабатга оид маълумотлар ёзиб қолдирилган[5].

Иккинчи йўналиш – мустамлака маъмуриятининг мустамлака ўлкалар тарихий-маданий ёдгорликларини талон-тарож этишга доир сиёсатига қарамасдан маҳаллий халқлар маданий меросига ҳурмат билан муносабатда бўлган рус олимлари фаолияти. Улар Туркистон ўлкаси маҳаллий халқлари моддий-маънавий меросини илмий нуқтаи-назарда ҳолис ўрганиш ва уларни сақлаб қолиш ғоясини илгари сурган. Ушбу гуруҳга киритилган рус шарқшунос олимлари сирасига В.Л. Вяткин, В.В. Бартольд, М.Е. Массонни киритиш мумкин. Мазкур олимлар Туркистон ўлкаси тарихий-маданий мероси, шу жумладан, меъморий ёдгорликларининг бутунлай вайрон этилиши ва йўқ бўлиб кетишини олдини олишда муносиб ҳисса қўшган олимлардир.

Туркистон ўлкаси меъморий ёдгорликларининг кенг миқёсда ўрганилишида Россия империясининг бир қатор давлат муассасалари ҳамда ташкилотлари фаолиятини ҳам алоҳида ўрни бор. Императорлик археология комиссияси ва Туркистон ҳаваскор археологлари тўғараги томонидан олиб борилган тадқиқотлар фикримизга далил бўлади. Мазкур ташкилотлар низомларида ўлка маҳаллий халқлари моддий-маънавий меросини ўрганиш

масаласига алоҳида эътибор қаратилган. Марказий ҳукумат томонидан уларга бу борада махсус кўрсатмалар бериб турилган ва қатъий назорат қилинган. Хусусан, Ўрта Осиё ҳудудида Россия империяси мустамлакачилиги даврида амалга оширилган махсус илмий экспедициялар асосан Императорлик археология комиссияси томонидан ва ёки унинг рухсатномасига асосан бошқа муассасалар томонидан амалга оширилган. Ушбу Комиссия 1859 йил 2 февралда император Александр II фармонида биноан ташкил этилган[6]. Унинг низомида ташкилотга императорлик ҳудудида, шу жумладан, мустамлака ўлкаларда олиб борилиши режалаштирилган илмий тадқиқотларни қатъий назорат қилиш ҳукуқи берилгани алоҳида таъкидлаб ўтилган. 1889 йилда имзоланган ҳукумат қарорида эса, Россия империяси ҳудудларда археологик ва тарихий тадқиқотларни режалаштираётган ҳар қандай шахс ва ёки ташкилот мазкур комиссиядан рухсат олиши зарурлиги кўрсатилган. Шунингдек, амалга оширилган илмий тадқиқотлар ва экспедициялар натижасида тўпланган моддий ва маънавий манбалар Императорлик археология комиссияси ихтиёрига топширилиши шарт бўлган. Тадқиқ этилаётган меъморий ёдгорликларни тиклаш ва таъмирлаш ишлари ҳам мазкур комиссия ҳамда Императорлик Бадий Академияси рухсати ва назорати остида амалга оширилишига алоҳида эътибор қаратилган[7].

Императорлик археология комиссиясининг Туркистон ҳудудида мавзуга оид дастлабки жиддий илмий тадқиқотлари 1867 йиллардан бошланган. Ушбу даврда Туркистон генерал-губернаторлиги ташкил этилган ва ўлка Россия империяси мустамлакасига айлантирила бошланган эди. Комиссия аъзолари томонидан Ўрта Осиё ҳудудига уюштирилган ва кўплаб моддий-маънавий бойликларни қўлга киритган илмий экспедицияларнинг асосий қисми XIX аср охири – XX аср бошларида амалга оширилган. Ушбу экспедицияларда ўлканинг археологик ва архитектура ёдгорликларини ўрганиш учун махсус илмий гуруҳ олимлари жалб этилган. Улар ўлка тарихий-маданий ёдгорликларини комплекс тарзда тадқиқ этишга эътибор қаратишган. Шунингдек, Ўрта Осиё ҳудудига уюштирилган махсус экспедицияларда янги технологияларни қўллашга алоҳида эътибор қаратилган. Яъни, комиссия аъзолари ўз тадқиқотларида ўрганилган ёдгорликлар тўғрисидаги қимматли маълумотларни тўплаш билан биргаликда, дастлабки фотоаппаратлар орқали тушурилган суратлар коллекциясини яратишган. Шу тариқа Туркистон ёдгорликларининг дастлабки фотосуратлари коллекцияси яратилган. Ҳозирда Россия моддий маданият тарихи Академияси фотоархивида сақланаётган ушбу фотоҳужжатлар Ўзбекистон меъморий ёдгорликлари тарихига оид қимматли манбалардан саналади.

Россия империяси маъмуриятининг махсус топшириғига кўра, 1867 йил Ўрта Осиё халқлари маданий ёдгорликларини ўрганишга бағишланган дастлабки махсус илмий экспедицияга полковник Н.П. Игнатьевнинг Оренбургдан Хива хонлиги ва Бухоро амирлигига қилган дипломатик миссияси сабаб бўлган. Ушбу миссия таркибида Импреаторлик археология комиссияси аъзоси П.И. Лерх ҳам иштирок этган. Унга “Қадимги Шарқ моддий маданияти ёдгорликларини ўрганиш” вазифаси юклатилган эди. П.И. Лерх экспедиция давомида Сирдарё бўйи ёдгорликларини ўрганиш ва ўлканинг бошқа ҳудудларидаги тарихий ёдгорликларини кўздан кечиришга муваффақ бўлган. Тадқиқотчи томонидан тўпланган Ўрта Осиё халқлари тарихига оид қўлёзма манбалар коллекцияси Осиё музейига, Бухоро хонлари тангалари коллекциялари Эрмитаж ва Рус археология жамиятига топширилган. Муаллиф томонидан зўр қизиқиш билан яратилган Ўрта Осиё тарихий ёдгорликлари, маҳаллий аҳоли турмуш тарзи, анъанавий машғулотлари, кийиниш маданияти ва бошқалар акс этган фотосуратлар коллекцияси эса императорлик оиласи вакили генерал-адмирал князь К.Н.Романовга тақдим этилган. Ушбу коллекция нафис акварель суратни эслатувчи 28 та расмлар жамланмасидан иборат. Тадқиқотчилар альбомдан Ўрта Осиёга уюштирилган навбатдаги экспедиция ишини кўргазмали тарзда намойиш этишда ҳам унимли фойдаланишган. Шунингдек, у мустамлака ўлкалар тарихи ва маданиятини ўрганишда янгича ёндашувнинг вужудга келишига асос бўлган. П.И.Лерх ўзининг 1867 – 1870 йилларда Ўрта Осиё ёдгорликларини ўрганиш учун амалга оширган навбатдаги илмий экспедицияси давомида Туркистон, Чимкент, Тошкент, Хўжанд, Ўратепа тарихий ёдгорликларини ўрганган.

Муаллиф томонидан ўрганилган ёдгорликлар меъморий безакларидан намуналар олиб кетилган[8].

Императорлик археология комиссиясининг Туркистон ёдгорликларини ўрганишга бағишланган навбатдаги илмий экспедицияси 1868 – 1869 йилларда В.В. Радлов томонидан амалга оширилган. У “Семиречия вилояти бўйлаб тадқиқотлар” номли мавзу юзасидан Чу ва Или дарёлари бўйи ёдгорликлари, шунингдек, жанубий Тошкент ҳамда Зарафшон воҳаси тарихий ёдгорликларини ҳам тадқиқ этган. Мазкур экспедиция натижасида қўлга киритилган барча моддий-маънавий бойликлар марказга олиб кетилган ва комиссия маъмуриятига тақдим этилган. Уларнинг аксарият қисми маҳаллий аҳоли томонидан бунёд этилган моддий-маданият ёдгорликларининг бетакрор нусхаларидан ташкил топган эди[9].

Туркистон генерал-губернаторининг буюртмасига биноан, 1867 – 1882 йилларда шарқшунос олим А.Л. Кун раҳбарлигида амалга оширилган навбатдаги илмий экспедиция натижасида “Туркистон альбоми” тайёрланган. Ушбу альбом маъмурият учун деярли нотаниш ўлка ҳисобланган Ўрта Осиё тарихий ёдгорликлари билан кенгрок танишиш имкониятини яратган. Альбом тўрт бўлим: археология, этнография, ишлаб чиқариш ва тарихий бўлимлардан иборат бўлган. Унда Ўрта Осиё шаҳарлари ва қишлоқлари, бу ерда жойлашган кўрғонлар, меъморий ёдгорликларнинг умумий кўриниши, алоҳида қисмлари, маҳаллий аҳоли анъанавий машғулотлари ва моддий маданияти намуналари кўргазмали тарзда акс этган.

Комиссия топшириғига биноан, Туркистоннинг қадимий ва бетакрор шаҳри Самарқанд ёдгорликларини ўрганишга бағишланган навбатдаги экспедициялар (1890 – 1900 йиллар) Н.И. Веселовский раҳбарлигида амалга оширилган. Ушбу экспедициялар айниқса, Амир Темура ва Темурийлар даври ёдгорликларининг ўрганилиш тарихида муҳим ўрин тутди. Экспедицияда давомида фотограф И.Ф.Чистяков томонидан Самарқанд ёдгорликларининг дастлабки фотосуратлари коллекцияси яратилган. Мазкур фотосуратлар ҳам кейинчалик “Туркистон альбоми”га киритилган. Н.И.Веселовский комиссия кўрсатмаларига тўлиқ риоя қилган ҳолда, Фарғона водийси, Зарафшон воҳаси, Бухоро амирлиги тарихий ёдгорликларини ҳам аниқлашга ҳаракат қилган. У Туркистон ёдгорликларини ўрганар экан, ўзи кўздан кечирган меъморий ёдгорликлар, мустаҳкамланган кўрғонлар тавсифини беришга алоҳида эътибор қаратган. Шунингдек, Туркистон музейи археология бўлими томонидан рўйхатга олинган ёдгорликларнинг умумий рўйхатини тузган. Н.И.Веселовский раҳбарлигида тўпланган маданий бойликларнинг энг қимматли қисми Императорлик Эрмитажи фондларини тўлдириш учун марказга олиб кетилган. Туркистон экспедицияси давомида тўпланган моддий манбаларнинг даври ва қимматини аниқлашда маҳаллий халқ вакиллари билим ҳамда тажрибаларидан кенг фойдаланилган[10]. Н.И. Веселовскийнинг 1895 – 1899 йилларда Туркистонда олиб борган тадқиқотлари аввалги экспедициялардан фарқли ўлароқ, махсус профессионал гуруҳни ўз ичига олганилиги билан ажралиб туради. Яъни мазкур экспедиция таркибида архитектор П.П. Покрышкин, Н.И. Щербина-Крамаренко, А.В. Шусев, таникли рассом С.М. Дудин, фотограф И.Ф. Чистяковлар бор эди. Улар Самарқанднинг энг машҳур ва маҳобатли меъморий ёдгорликлари Гўри Амир мақбараси ва Бибиҳоним масжидини ўрганиш учун махсус жалб этилган. Мазкур илмий гуруҳ томонидан Самарқанд меъморий ёдгорликларга оид қимматли фотосуратлар жамланмаси тайёрланган[11].

Ўрганилган тарихий ҳужжатлар XIX аср охири – XX аср бошларида яъни, Россия империяси мустамлакачилиги ва совет даврининг дастлабки йилларида Ўрта Осиё маҳаллий халқлари моддий-маънавий маданиятини ўрганишга ўта беписандлик билан ноҳолис муносабат билдирилганини кўрсатади. Хусусан, ушбу даврда Ўрта Осиё халқлари маданий меросига камситиш назари билан қаралгани кўриш мумкин. Яъни, уларни ўрганишда ҳолис фикр-мулоҳазалардан чекиниш ҳоллари устунлик қилган. Бунга сабаб, ҳукмрон сиёсат таъсири бўлиб, мустамлака ўлка халқлари маданияти ва санъатининг эътиборга молик жиҳатларини тарғиб этиш масаласи мутлақо таъқиқ этилган эди. Бундай сиёсат тарафдорлари Ўрта Осиё халқлари томонидан яратилган санъат асарлари ва моддий маданият намуналари, шу жумладан, меъморий обидалар саводсиз халқ оммаси томонидан бунёд этилган, деган ғояни илгари суришган. Яъни маҳаллий халқлар томонидан бунёд этилган меъморий мерос

мукаммал назарий билимларга асосланмаган, деган хулоса берилган. Мазкур давр илмий адабиётларининг аксарият қисмида Ўрта Осиё, шу жумладан, Ўзбекистон миллий меъморчилиги мустақкам билим ва тажрибалар мажмуи ҳисобланган алоҳида соҳа эмас, балки наслдан-наслга ўтувчи касб-кор тури сифатида таърифланган[12].

Шунга қарамай, ушбу даврда Туркистон халқлари маданиятини ўрганишга ижобий муносабат билдирган ва уларни ҳар томонлама чуқур тадқиқ этган олимлар гуруҳи фаолияти амалга оширилган. Улар мазкур маданий ёдгорликларни яратган халқ вакиллари билим ва тажрибасига юқори баҳо беришган. Мазкур гуруҳ олимлари Ўрта Осиё халқлари маданияти, урф-одатлари, дини ва тилини яхши билган мутахассислар бўлиб, ўз тадқиқотларини ёзма ва моддий манбалар қиёсий таҳлили асосида амалга оширгани эътиборга моликдир. Мисол тариқасида В.Л.Вяткин, В.В.Бартольд, С.М.Дудин, М.Е. Массон каби олимларнинг Туркистон тарихий ёдгорликларида олиб борган тадқиқотларини кўрсатиб ўтиш мумкин. Аммо ушбу олимлар томонидан олиб борилган тадқиқотлар натижаси маҳаллий халқлар маданий меросининг талон-тарож этилишига тўсқинлик қила олмаган. Аксинча, ушбу гуруҳ илмий салоҳиятидан фойдаланилган ҳолда тўпланган маданий бойликлар илмий асослаган ҳолда маъмуриятга тақдим этилган. Юқорида номлари келтириб ўтилган илмий гуруҳ саъй-ҳаракатлари билан XX аср бошларида дастлабки тарихий музейлар ташкил этилган. Шунингдек, мазкур музейларда маҳаллий ҳудудлардан тўпланган маданий ёдгорликларнинг бир қисмини жамлаш ва келажак авлод учун сақлаб қолиш имконияти яратилган. Ушбу моддий-маънавий мерос намуналари тўғрисидаги дастлабки тарихий маълумотномаларнинг яратилишида ҳам ушбу гуруҳга киритилган олимларнинг ҳиссаси беқиёсдир.

Ўзбекистон миллий меъморчилиги тарихини ўрганишга катта ҳисса қўшган тадқиқотчи олимлар томонидан XIX аср охири – XX аср бошларида амалга оширилган мавзуга оид тадқиқотларга турлича баҳо берилган. Хусусан, А.Ю.Якубовскийнинг таъкидлашича, “ушбу давр тадқиқотлари илм-фан учун зарур бўлган бебаҳо ёдгорликларни сақлаб қолиш борасидаги муҳим вазифа – дастлабки монографик тадқиқотларнинг бошланиши эди”[13]. Бунинг натижасида Ўрта Осиё халқлари маданияти тарихшунослигига оид муҳим тарихий ҳужжатлар яратилган. Бу борада В.А. Шишкиннинг фикрлари А.Ю. Якубовскийникидан фарқ қилади. Унинг таъкидлашича эса, “ушбу экспедициялар кўпроқ хазина қидириш аҳамиятига эга бўлиб, Россия империяси хазиналарни тўлдириш мақсадида амалга оширилган”. Фикримизча, юқорида келтириб ўтилган икки фикрда ҳам қисман жон бор. Чунки ўша давр тадқиқотчилари томонидан ўрганилган тарихий ёдгорликлардан топилган моддий-маънавий манбаларнинг аксарият қисми талон-тарож этилган[14]. Бунинг натижасида Туркистон халқлари томонидан яратилган тарихий-маданий меросининг энг қимматли қўлдан бой берилган. Шунингдек, ушбу тадқиқотлар натижасида ўлка меъморий ёдгорликлари ҳақидаги дастлабки илмий асосланган тарихий маълумотномалар яратилган. Улар кейинчалик Ўзбекистон меъморий ёдгорликларини тадқиқ этишга оид услубий кўрсатмаларнинг яратилишида муҳим аҳамият касб этгани шубҳасиздир.

Кейинчалик, совет даврида Ўрта Осиё халқлари маданий ёдгорликларини тадқиқ этиш борасида ташкил этилган давлат муассасалари фаолияти ҳам марказий ҳукумат томонидан қаттиқ назоратга олинган. Хусусан, ушбу даврда фаолият юритган Турккомстарис, Средазкомстарис, Узкомстарис, ГлавОПУ тадқиқотларида юқорида номлари келтириб ўтилган муассасалар томонидан ишлаб чиқилган кўрсатмалар янада такомиллаштирилган ҳолда фойдаланилган. Ушбу давр тадқиқотчилари томонидан Ўзбекистон меъморий ёдгорликларининг ўрганилишида уларни таърифлаш, тавсифлаш, таснифлаш, мавзуга оид қўлёзма ва моддий манбалар қиёсий таҳлили, статистик таҳлил, турли соҳа тадқиқотлари натижаларини умумлаштириш каби усуллардан кенг фойдаланилган. Бунинг натижасида XIX аср охири – XX асрда миллий меъморий ёдгорликларни ўрганишнинг ўзига хос назарий-методологик асослари яратилган. Ўрганилаётган давр бир-биридан кескин фарқ қилувчи сиёсий тузумлар ҳукмронлиги даврига тўғри келгани сабаб, ушбу даврларда ишлаб чиқилган назарий-методологик кўрсатмалар ҳам даврий фарқларга эга эканлигини кўришимиз мумкин.

XX аср ўрталарига келиб, миллий меъморий ёдгорликларни тадқиқ этган мутахассис олимлар Л.Н. Воронин ва Ш.Е. Ратиялар Ўзбекистон меъморчилиги намуналарининг геометрик қурилиши устида олиб борган тадқиқотлари А.Ю. Якубовскийнинг фикрларини янада мустаҳкамлади. Улар миллий меъморчиликда “поргор” яъни циркульнинг қўлланилиши, яъни унинг асосида меъморий обидалар тарҳининг яратилиши, иншоотларнинг алоҳида қисмларини ўзаро боғланиш қонуниятлари, меъморий обидаларнинг мутаносиблиги ва қурилиш усуллари устида изланишлар олиб боришган. Улар томонидан олиб борилган тадқиқот натижалари муаллифлар томонидан нашр этирилган илмий асарларда ўз аксини топган[15]. Шунингдек, архив ҳужжатлари орасида XVI аср Бухоро меъморлари чизмаларининг топилиши ва илмий муомалага киритилиши ўрта аср меъморчилигида лойиҳалаш масаласида шубҳа қолдирмади. Шундай қилиб, XX аср бошларида А.Ю.Якубовский томонидан илгари сурилган фикр исботланди.

XX аср ўрталарига келиб, Ўзбекистон меъморчилигининг турли томонларини чуқур тадқиқ этиш масаласи янада қизғин тус олган. Совет даври олимларидан М.Е. Массон, В.А. Нильсен, Б.Н.Засипкин, М.С. Булатов, Л.И.Ремпель, Г.А.Пугаченкова, П.Ш. Зоҳидов, К.С.Крюков, И.И.Ноткин, Л.Ю.Маньковскаялар миллий меъморчиликда лойиҳалаш сир-асрорлари, илмий мактаблар анъаналари масаласини ҳар томонлама ёритиб беришга эътибор қаратишган. Ушбу мутахассисларнинг илмий ишларида ҳам миллий меъморчиликни ўрганишга оид методологик кўрсатмалар ўз аксини топган. Улар ўз илмий асарларида Ўрта Осиё халқлари томонидан яратилган меъморий ёдгорликлар мажмуини умумхалқ мулки сифатида этироф этишган. Шу тариқа “халқ меъморчилиги” ибораси илмий муомалага киритилган. Шундай ғоя тарафдорлари томонидан яратилган илмий асарларда ҳукмрон сиёсат таъсири сезилиб турса-да, миллий меъморчилик тарихини тизимли ўрганишга оид кўплаб назарий-методологик кўрсатмалар келтириб ўтилган. Шу ўринда А.Ю. Якубовскийнинг 1932 йилда Темурийлар даврига оид тарихий манба “Зафарнома”ни ўрганиши натижасида келтириб ўтган фикрларини ёдга олиш ўринлидир. Муаллиф “Зафарнома”да келтирилган Самарқанддаги Бибихоним жомеъ масжидининг қурилишига бағишланган миниатюра тасвирини шарҳлар экан, унда меъмор қўлида тутиб турган бино макетига эътибор қаратади. Шундан келиб чиққан ҳолда, у “Ўрта Осиё минтақасида ўрта асрларда, хусусан, Амир Темури ва Темурийлар даври меъморчилигида мукаммал лойиҳалаш мавжуд бўлган”[16], деган фикрни илгари суради. Ушбу фикр археолог олим М.Е. Массоннинг илмийтадқиқотлари натижасида археологик нуқтаи-назардан асослаб берилган. Муаллифнинг мавзунини тадқиқ этишга оид қимматли кўрсатмалар келтириб ўтилган илмий ишларида юқоридаги фикрни тасдиқловчи фактик далиллар келтириб ўтилгани эътиборга моликдир. Шундай илмий ишлар сирасига “Краткая историческая справка о Среднеазиатских минаретах”, “Соборная мечеть Тимура, известная под именем мечети Биби-ханым”, “Регистан и его медресе”, “Проблема изучения цистерн-сардоба”, “Обсерватория Улугбека” номли рисоаларини киритиш мумкин[17].

Совет даврида Ўзбекистон меъморий ёдгорликларини чуқур тадқиқ этган олимлардан яна бири архитектор Б.Н.Засипкиндир. Ушбу олим ўз тадқиқотларини республикаимизнинг бир қатор тарихий шаҳарларида қад кўтарган машҳур меъморий ёдгорликларда олиб борган. Унинг тадқиқотларида миллий меъморчилик мактаблари тарихий анъаналари, улардаги ўхшашлик ҳамда ҳудудий фарқлар масаласи қиёсий ўрганилгани эътиборга моликдир. Б.Н. Засипкин илмий асарларид Ўрта Осиё давлатлари доирасида миллий меъморий ёдгорликларни муҳофаза қилиш ва улардан унумли фойдаланиш борасидаги ишлар Ўзбекистонда самарали ташкил этилганлигини кўп бора таъкидлаб ўтган. Шунингдек, Ўзбекистон миллий меъморчилиги намуналари маҳобатига юқори баҳо берилган[18].

Миллий меъморий ёдгорликлар безакларини чуқур тадқиқ этган М.С.Булатов томонидан чоп этирилган илмий ишларида ҳам миллий меъморий меросга юқори баҳо берилган. Шунингдек, ушбу муаллиф томонидан нашр этирилган илмий асарлар ҳам методологик аҳамиятга эга. У Ўзбекистон меъморчилигида илмий мактаблар, уларнинг ўзига хос анъаналари, ёдгорликларнинг ички ва ташқи меъморий безаклари масаласини чуқур

тадқиқ этишда муносиб ҳисса қўшган. С.Б.Булатовнинг илмий асарларида санъатшуносликка оид тақиқот усуллари қўлланилган[19].

Бундан ташқари, XX аср тадқиқотчиларидан В.А. Нильсен, И.И.Ноткин, Л.И. Ремпель, Г.А.Пугаченкова, К.С.Крюков, П.Ш.Зоҳидов, Л.Ю.Маньковскаяларнинг илмий тадқиқотлари Ўзбекистон меъморчилиги илмий мактабларини алоҳида хусусиятларини тадқиқ этишга бағишланган. Уларда республикамизнинг турли ҳудудларида жойлашган ёдгорликлар алоҳида мавзулар остида чуқур тадқиқ этилган. Келтириб ўтилган муаллифларнинг илмий ишларида меъморий ёдгорликлар тарихини ёритишда тўпланган маълумотларни тарихий-генетик, тарихий-типологик, тарихий-тизимлаш, тарихий-динамика, ёдгорликларни тавсифлаш, таснифлаш, статистик таҳлил, ёзма ҳамда моддий манбалар қиёсий таҳлили каби тадқиқот усулларида унумли фойдаланилган. Ушбу тадқиқотлар ҳам мавзунини ўрганишда методологик асосга эга. Уларда келтирилган мавзуга оид қимматли кўрсатмалар ҳозирда ҳам соҳа мутахассислари томонидан қўллаб-қувватланиб, янги илмий тадқиқотларда назарий-методологик асос сифатида фойдаланилмоқда[20].

Ўзбекистон ўз мустақиллигини қўлга киритгандан сўнг, миллий меъморий меросни ўрганиш, муҳофаза қилиш, улардан унумли фойдаланиш масаласига алоҳида эътибор қаратилди. Бу борадаги ишларни такомиллаштириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Хусусан, мазкур масала “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси”дан ҳам алоҳида ўрин олган. Унда мамлакатимизнинг бой маданий мероси ва қулай табиий шароитидан фойдаланган ҳолда ички ва ташқи туризмни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилган[21].

Ушбу даврда Ўзбекистон моддий-маданий меросини ўрганиш, муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш масалаларини назорат қилувчи давлат муассасалари қайта ташкил этилди ва фаолияти такомиллаштирилди. Мисол тариқасида Ўзбекистон Республикаси Маданият Вазирлиги ҳузуридаги “Маданий мерос департаменти”, “Ўзбекистон Республикаси туризмни ривожлантириш Давлат қўмитаси”нинг миллий меъморий меросни асраш ва улардан фойдаланишга оид фаолиятини кўрсатиб ўтиш мумкин. Мазкур муассасалар раҳбарлигида давлат муҳофазасига олиниши зарур ёдгорликлар рўйхати кенгайтирилди. Ҳали-ҳануз етарлича ўрганилмаган ёдгорликларда илмий тадқиқотлар олиб бориш, тиклаш ва улардан республика иқтисодий салоҳиятини оширишда, туризмни ривожлантиришда кенг фойдаланишни йўлга қўйиш чора-тадбирлари тўғрисидаги давлат дастурлари ишлаб чиқилди. Шу муносабат билан, тарихий меъморий ёдгорликлар ва шаҳарсозлик объектларини қамраб олган халқаро сайёҳлик йўналишлари йўлга қўйилди. Мустақиллик йилларида, шунингдек, Ўзбекистон моддий маданий мероси нафақат давлат муассасалари балки ЮНЕСКО каби халқаро ташкилотлар томонидан ҳам зўр қизиқиш билан ўрганилмоқда. Мазкур тадқиқотларнинг амалий натижаси сифатида Республикамизда жойлашган Самарқанд, Бухоро, Хива, Шаҳрисабз, Марғилон, Термиз каби қадимий шаҳарларимиз юбилейларининг халқаро миқёсда нишонлангани, уларда мавжуд тарихий ёдгорликларнинг кенг қўламда тарғиб этилаётгани шулар жумласидандир.

4.Хулосалар:

Шунингдек, тадқиқ этилган даврда Ўзбекистон меъморий ёдгорликларини ўрганиш борасида эришилган ютуқлар билан биргаликда, бир қатор хато ва камчиликларга ҳам йўл қўйилган. Хусусан, Ўзбекистоннинг қадимий шаҳарларида янги шаҳарларнинг вужудга келиши, саноат ва қишлоқ хўжалиги соҳасининг ривожлантирилиши муносабати билан кўплаб тарихий ёдгорликлар йўқотиб юборилди. Уларнинг ўрнида замонавий бинолар қад ростлади ва янги кўчалар бунёд этилди. Афсуски, шундай салбий ҳолатлар ҳозирги кунда ҳам учраб турибди. Шунингдек, тарихий-меъморий меросни тиклаш ва таъмирлаш жараёнида шошқалоқлик, миллий меъморчилик анъаналарига қатъий риоя қилмаслик бебаҳо меъморий меросимизнинг тарихий қиёфасини йўқотишига сабаб бўлмоқда. Меъморий ёдгорликлардан нотўғри фойдаланиш натижасида эса уларнинг яроқсиз ҳолатга келиб қолиш ҳолатлари кузатилмоқда. Шундай ҳолатларни бартараф этиш мақсадида, Ўзбекистон миллий меъморчилик мактаблари анъаналарини янада чуқур ўрганиш, соҳага оид илмий мактабларни

тиклаш асосида тажрибали мутахассисларни тайёрлашга алоҳида эътибор бериш зарур, деган хулосага келиш мумкин. Шунингдек, Ўзбекистоннинг бой меъморий мероси тарихий аҳамиятини очиқ беришда улар тарғиб этувчи хужжатли фильмлар, мавзуга оид кўрсатув ва радио эшиттиришларни кўпайтириш, ахборот технологиялари асосида тарихий обидаларнинг асл кўринишини намойиш этувчи дастурларни яратиш тавсия этилади. Ушбу тадбирлар ёш авлод онгида миллий қадриятларимизга ҳурмат туйғуларини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эгадир. Бундан ташқари, миллий меъморий ёдгорликлардан унумли фойдаланиш республика иқтисодий салоҳиятини кўтариш ҳамда маданий алоқаларни ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этиши шубҳасиздир.

Иктибослар/Сноски/References:

1. Захидов П.Ш. Великий кёшк Дилкушо. – Т.: ТАСИ, 2007. – Б.4. (Zakhidov P.Sh. Great kyoshk Dilkusho. - T.: TASI, 2007. – P.4.)
2. Гоголь Н. Собрание сочинений. Т.4. – М., 1952. – С.44. (Gogol N. Collected Works. T.4. - M., 1952. -- p. 44.)
3. Гертвальд В.Н. Путевые очерки Туркестана. – М., 1914. – С. 131. (Gertvald V.N. Travel sketches of Turkestan. - M., 1914. -P.131)
4. ЎЗМА. И-1-фонд.15-рўйхат. 389-иш. 17-варақ. (National Archive of Uzbekistan. I-1 fond.15 list. Case 389. Page 17)
5. Вяткин В.Л. Материалы к исторической географии Самаркандского вилайета //Справочная книжка Самаркандской области. – Самарканд, 1902. Вып.7. – С. 1-63; Чабров Г.Н. Накопление сокровищ и культурных ценностей в государствах Средней Азии с древнейших времен до падения феодальных деспотий // Рукопись. Научный архив Государственного музея истории Узбекистана. 1957. – 1963. – С. 36. (Vyatkin V.L. Materials for the historical geography of the Samarkand vilayet // Reference book of the Samarkand region. - Samarkand, 1902. Issue 7. - P. 1-63; Chabrov G.N. Accumulation of treasures and cultural values in the states of Central Asia from ancient times to the fall of feudal despots // Manuscript. Scientific archive of the State Museum of the History of Uzbekistan. 1957. -- 1963. -- P. 36)
6. НА ИИМК РАН. Положение объ Императорской археологической комиссии, утвержденное императором Александром II 2 февраля 1859 г. /Императорская археологическая комиссия (1959 – 1917 гг.). У истоков отечественной археологии и охраны культурного наследия. – СПб, 2009. – С. 10-11. (АТ ИИМК RAS. Regulations on the Imperial Archaeological Commission, approved by Emperor Alexander II on February 2, 1859 / Imperial Archaeological Commission (1959 - 1917). At the origins of domestic archeology and cultural heritage protection. - SPb, 2009. - P. 10-11.)
7. Высочайшее повеление предложенному правительственному сенату Министром Юстиции от 11 марта 1859 г. / Императорская археологическая комиссия. – С. 14. (Supreme Command to the Government Senate Proposed by the Minister of Justice of March 11, 1859 / Imperial Archaeological Commission. - P. 14.)
8. Императорская археологическая комиссия. – С. 11. (Imperial Archaeological Commission. - P. 11.)
9. Ўша асар. – Б. 786. (That work. - P. 786.)
10. Минарет в Узгенте. Фото П. Надара 1895 г. (ФА, Q 292/18) / Императорская археологическая комиссия. – С. 791. (Minaret in Uzgente. Photo by P. Nadar 1895 (FA, Q 292/18) / Imperial Archaeological Commission. - P. 791.)
11. Императорская археологическая комиссия. – С. 794-810. ((Imperial Archaeological Commission. - P. 794-810.)
12. Аҳмедов М.Қ. Ўрта Осиё меъморчилиги тарихи. – Т.: Ўзбекистон, 1995. – Б.112. (Ahmedov M.Q. History of Central Asian Architecture. - T.: Uzbekistan, 1995. - P.112.)
13. Якубовский А. Ю. Из истории археологического изучения Самарканда // ТОВЭ. Т. 2. – Л., 1940. – С. 294-295. (Yakubovskiy A. Yu. From the history of the archaeological study of Samarkand

// TOVE. T. 2. - L., 1940. - P. 294-295.)

14. Бердимуродов А. Топталган мерос // Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 1990 йил 3 август. (Berdimurodov A. Collected heritage // Literature and art of Uzbekistan, August 3, 1990.)

15. Воронин Л.Н. Сооружения башенного типа в архитектуре Востока и их генезис //Труды САИИ. Вып.1, – Ташкент, 1937. – С. 7-34.; Ратия Ш.Е. Мечеть Биби-ханым. – М., 1950. (Voronin L.N. Tower-type structures in the architecture of the East and their genesis // Proceedings of SAII. Issue 1, - Tashkent, 1937. - S. 7-34 .; Ratia Sh.E. Bibi-khanym mosque. - M., 1950.)

16. Якубовский А.Ю. Самарканд при Тимуре и тимуридах. – Л., 1933. – 84 с. (Yakubovsky A.Yu. Samarkand under Timur and Timurids. - L., 1933. - 84 p.)

17. Массон М. Е. Краткая историческая справка о Среднеазиатских минаретах. – Т., 1933.; That author.. Соборная мечеть Тимура, известная под именем мечети Биби-ханум. 2-е изд. – Самарканд, 1929. – 16 с.; That author. Регистан и его медресе. 2-е изд. – Самарканд, 1930. – 30 с.; Ўша муаллиф. Проблема изучения цистерн-сардоба. Публикации Узкостариса – Т.:Изд-во Комитета наук при СНК УзССР, 1935. – 44 с.; That author. Обсерватория Улугбека. – Т., 1941. – 48 с. (Masson M.E.Brief historical information about the Central Asian minarets. - T., 1933.; That author. Cathedral Mosque of Timur, known as the Bibi-khanum mosque. 2nd ed. - Samarkand, 1929. - 16 p .; That author. Registan and its madrasah. 2nd ed. - Samarkand, 1930 .-- 30 p .; That author. The problem of studying the tank-sardoba. Publications of Uzkostaris - T.: Publishing house of the Committee of Sciences at the Council of People's Commissars of the UzSSR, 1935. - 44 p .; That author. Ulugbek Observatory. - T., 1941. - 48 p.)

18.Засыпкин Б.Н. Архитектура Средней Азии. – М.: Изд-во Академии архитектуры СССР, 1948. – 160 с. (Zasyepkin B.N. Architecture of Central Asia. - M .: Publishing house of the Academy of Architecture of the USSR, 1948. - 160 p.)

19. Булатов С.М. Искусные геометрические приёмы в зодчестве Самарканда конца XIV – начала XV в. – ИЗУЗ. – Т., 1959.; That author. Геометрическая гармонизация в архитектуре Средней Азии IX-XV вв. – М., 1988. – 368 с.; That author. Ўзбек халқ амалий безак санъати. – Тошкент: Мехнат, 1991. – 384 б. (Bulatov S.M. Skillful geometric techniques in the architecture of Samarkand of the late 14th - early 15th centuries. - IZUZ. - T., 1959 .; That author. Geometric Harmonization in the Architecture of Central Asia in the 9th-15th centuries. - M., 1988. - 368 p .; That author. Uzbek folk applied decorative art. - Tashkent: Mehnat, 1991. - 384 p.)

20. Нильсен В.А. Монументальная архитектура Бухары XI – XII веков (К вопросу о возникновении средневековой архитектуры в Средней Азии): Дис... на соискание уч.ст. к.ист.н. – Т., 1948. – 227 с.; Ноткин И.И. Хивинская школа зодчества конца XVIII – начала XX вв.: Дисс... на соискание уч.ст. канд.искусствознания. – Т., 1962. – 297 с.; Пугаченкова Г.А., Ремпель Л.И. История искусства Узбекистана с древнейших времен до середины девятнадцатого века. – М.: Искусство, 1965. – 688 с.; Ремпель Л.И. Архитектурный орнамент Узбекистана: История развития и теория построения / Науч. ред. Г. А. Пугаченкова. – Т.: Гослитиздат УзССР, 1961. – 606 с.; Крюков К.С. Пропорции в архитектуре (Анализ памятников древнего Египта, Греции, Рима, Центральной Азии). – Т.: Мухаррир, 1995. – 213 с.; Захидов Ш.П. Народное зодчие Самарканда XIX – начала XX вв. (К проблеме Самаркандской архитектурной школе): Дисс... на соискание канд. искусствознания. – Ташкент, 1962. – 272 с.; Маньковская Л.Ю. Исследование архитектурного комплекса – мавзолея Ахмада Яссави в городе Туркестане и вопросы его реставрации.: дисс... на соиск.канд.искусств. – Ташкент, 1963. –168 с. (Nielsen V.A. Monumental architecture of Bukhara XI - XII centuries (On the question of the emergence of medieval architecture in Central Asia) .: Dis ... Ph.D. - T., 1948. - 227 p .; I. I. Notkin Khiva school of architecture of the late XVIII - early XX centuries .: Diss ... for the competition of academic st. Candidate of Arts. - T., 1962 .-- 297 p .; Pugachenkova G.A., Rempel L.I. The history of art in Uzbekistan from ancient times to the middle of the nineteenth century. - M .: Art, 1965. - 688 p .; Rempel L.I. Architectural ornament of Uzbekistan: History of development and theory of construction / Scientific. ed. G.A. Pugachenkova. - T. : Goslitizdat UzSSR, 1961. - 606 p .; Kryukov K.S. Proportions in architecture (Analysis of the monuments of ancient Egypt, Greece, Rome, Central Asia). - T .: Muharrir, 1995 .-- 213 p .; Zakhidov

Sh.P. Folk architects of Samarkand XIX - early XX centuries (To the problem of the Samarkand School of Architecture) .: Diss ... for a candidate. art history. - Tashkent, 1962 .-- 272 p .; Mankovskaya L.Yu. Study of the architectural complex - the mausoleum of Ahmad Yassavi in the city of Turkestan and the issues of its restoration .: dissertation ... on the degree of candidate of arts. - Tashkent, 1963. –168 p.)

21. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармониига 1-иловада келтирилган “2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича **Ҳаракатлар стратегияси**” //https://strategy.regulation.gov.uz (Annex 1 to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 "On the strategy of further development of the Republic of Uzbekistan" PF-4947 "Strategy of actions on five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021" // https: // strategy .regulation.gov.uz)

ЎТМИШГА НАЗАР

4 ЖИЛД, 4 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 4, НОМЕР 4

LOOK TO THE PAST

VOLUME 4, ISSUE 4

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000